



מדיניות-החוץ האזורית של ישראל: הערכת מצב שנתית

סיכום הכנס השנתי השלישי של מכון מיתווים

דצמבר 2019

ב-14 בנובמבר 2019 נערך בתל אביב הכנס השנתי השלישי של מכון מיתווים, בשיתוף קרן פרידריך אברט. הכנס הציג הערכת מצב שנתית בנוגע למדיניות-החוץ האזורית של ישראל. הוא כלל שני רבי שיח: הראשון, על יחסי ישראל עם האזורים הסמוכים לה (המזרח התיכון, אירופה והים התיכון), בהשתתפות השגריר בדימוס מיכאל הררי, ח"כ לשעבר קסניה סבטלובה, ד"ר עידו זלקוביץ ודן קטריבס, ובהנחיית ד"ר נמרוד גורן; השני, על מקומה של החתירה לשלום במדינאות הישראלית, בהשתתפות ד"ר ליאור להרס, ד"ר דליה שיינדלין, כמאל עלי-חסאן ונדב תמיר, ובהנחיית יעל פתיר. ח"כ יאיר לפיד ממפלגת כחול לבן ונציגת האיחוד האירופי לתהליך השלום סוזנה טרסטל נשאו נאומים מרכזיים. מסמך זה מסכם את עיקרי הדברים שנאמרו בכנס. ניתן לצפות בכנס במלואו [בערוץ היוטיוב](#) של מכון מיתווים ולעיין באלבום התמונות [בדף הפייסבוק](#) של המכון.

א. דברי פתיחה

ד"ר רועי קיבריק, מכון מיתווים

הסבב האלים שזה עתה הסתיים בעזה הדגים שוב כי אין תוחלת לכלים הצבאיים ללא מהלך מדיני משמעותי. למצער, כפי שמראה הסקר השנתי של מכון מיתווים, מרבית אזרחי ישראל חושבים שמלחמה בעזה היא בלתי נמנעת או שהיא יכולה להימנע רק על ידי אמצעים צבאיים וחיזוק ההרתעה הישראלית. רק שליש מהאזרחים חושבים שניתן למנוע את המלחמה באמצעים דיפלומטיים, וזאת למרות שבשנים האחרונות דווקא המדינאות היא שהצליחה למנוע הסלמות ולהגיע להבנות. עזה אינה האתגר היחידי בזירת יחסי החוץ של ישראל. השייכות של ישראל למרחב המזרח התיכון אינה מובנת מאליה. מדינת ישראל אינה מקיימת יחסים נורמליים עם המדינות סביבה – אפילו לא עם מצרים וירדן עמן יש לה הסכמי שלום. פרויקט מקיף שערכנו במיתווים בשנתיים האחרונות מראה שנורמליזציה עם מדינות ערב תתאפשר רק לאחר התקדמות משמעותית בתהליך השלום עם הפלסטינים. גם השייכות של ישראל לאירופה אינה חפה מאתגרים. על פי הסקר של מיתווים רוב בציבור תופס את האיחוד האירופי כיריב של ישראל, ולא כידיד. הקשר עם ארה"ב נתפס בציבור ככזה שמצבו טוב, אך הבחירה לאמץ בחום חסר תקדים את המפלגה הרפובליקאית ואת טראמפ, פוגעת בתמיכה האמריקאית הדו-מפלגתית בישראל. זהו אבדן נכס מרכזי ששימש את ישראל ביחסיה עם מדינות אחרות לאורך השנים. וישנם עוד אתגרים רבים – הובלת מערך הבריתות באגן הים התיכון באופן שיקדם שיתופי פעולה ויצמצם סכסוכים, ניהול מערכת היחסים עם רוסיה בזירה הסורית, ניהול מושכל של ההשקעות הסיניות בישראל, שינוי כיוון ביחסים עם תורכיה, התמודדות עם מגמות אנטישמיות ומשטרים לא-ליברלים בעולם מבלי לוותר על הערכים והנורמות הדמוקרטיות-ליברליות שלנו, התמודדות במוסדות הבינלאומיים על מקומה של ישראל בין האומות ועוד. על כל האתגרים הללו, ועל ההזדמנויות שבצדן, נוסף אתגר משמעותי והוא מצבו של מערך החוץ הישראלי הסובל מפיצול סמכויות, היעדר תקציב, תדמית מעורערת, ריחוק משולחן מקבלי ההחלטות, וסכסוכי עבודה.

השגרירה בדימוס קולט אביטל, מכון מיתווים ולשעבר חברת כנסת

הסכסוך הישראלי-ערבי/פלסטיני עמד תמיד בבסיס מדיניות-החוץ ויחסי החוץ של ישראל. ואכן, זהו הנושא שצריך להעסיק אותנו בעדיפות ראשונה. רק בעת האחרונה ניתן להצביע על שני כישלונות של ישראל בגין הימנעותה מהתקדמות בתהליך השלום עם הפלסטינים – המשבר ביחסים עם ירדן והכישלון להקים ברית

אסטרטגית מול איראן. משבר היחסים עם ירדן יכול היה להימנע בהתנהלות אחרת של ישראל וארה"ב. ההתייחסות המזלזלת בירדן ובמלך, הכרזת ראש הממשלה על רצונות לספח את בקעת הירדן, מעצם המנהלי של שני אזרחים ירדנים, ומעל לכל, היעדר התקדמות בתהליך השלום מול הפלסטינים, יצרו משבר ביחסי ישראל-ירדן. ההתעלמות האמריקאית ממלך ירדן בעת גיבוש תכנית השלום, תרמה אף היא למשבר. גם בהקשר של הקמת ברית אסטרטגית אזורית אל מול איראן, כשלה ישראל במדיניותה. ביטול הסכם הגרעין עם איראן בלחץ ישראלי, אפשר לאיראן להתעלם מהסכם ולהתעצם ולהתקדם בתהליך הגרעיני. ההתקפה של איראן על שדות הנפט בערב הסעודית, אשר לא זכתה למענה אמריקאי הולם, רק חיזקה את התעוזה של איראן לפעול באזור, והעלתה סימני שאלה בקרב שאר מדינות ערב בכל הקשור לגיבוי לו תזכנה מארה"ב לעת צורך. לכך יש להוסיף כי כינונה של ברית אזורית נגד איראן לא אפשרית כל עוד לא מתקדמים בנושא הפלסטיני. יוזמת השלום הערבית שעדיין מונחת על השולחן ושמבקשת התקדמות בתהליך השלום בתמורה לנורמליזציה בין ישראל ומדינות ערב, היתה יכולה להוות בסיס טוב להקמת ברית שכזו, אך בהיעדר תהליך שלום, נעדרת גם הברית האסטרטגית. אין להתפלא אם כן שלנוכח תהליכים אלו, מתקיימים היום גישושים בין ערב הסעודית ומדינות מפרץ אחרות להידברות עם איראן. זוהי עדות לזניחה אפשרית מצדן של רעיון הברית האסטרטגית האזורית נגד איראן. ישראל צריכה לשקול ולבחור מהי הסכנה הגדולה יותר שבפניה היא ניצבת: איראן או מדינה פלסטינית?

ד"ר פאול פאש, מנהל קרן פרידריך אברט בישראל

מיתוים - המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית הוא מכון עצמאי למחקר ומדיניות שפועל לעצב מחדש את יחסי ישראל במזרח התיכון, אירופה והים התיכון. שיטות העבודה של המכון כוללות גיבוש פרדיגמות חדשות למדיניות-החוץ הישראלית, הגברת השייכות האזורית של ישראל וקידום שלום ישראל-ערבי. קרן פרידריך אברט נהנית משותפות אסטרטגית עם מיתוים מאז הקמת המכון במאי 2011. אנו גאים בשותפות זאת ומוזים לצוות המכון על שיתוף הפעולה הפורה. בדירוג העולמי השנתי של מכוני מחקר ומדיניות שמפרסמת אוניברסיטת פנסילבניה בארה"ב, דורג השנה מיתוים בין המכונים המובילים במזרח התיכון וצפון אפריקה, ובין המכונים המובילים בעולם בקטגוריות: מרכזים ללימודים אזוריים, מכונים עם הצעות מדיניות חדשניות ומכונים שיש לשים אליהם לב ב-2019. מיתוים מקדם שינוי פרדיגמה במדיניות-החוץ הישראלית. מדד מדיניות-החוץ הישראלית, שמפרסם המכון מדי שנה מאז 2013, הוא כלי חשוב מאוד בהקשר זה. פעילות המכון למען קידום השייכות האזורית של ישראל כוללת, בין היתר, מפגשי דיאלוג מדיני קבועים עם שותפים מתורכיה וירדן. מיתוים מקדם את פתרון שתי-המדינות ותומך בהשגת שלום ישראל-ערבי. במהלך השנתיים האחרונות, מומחי המכון חקרו את היחסים המשתנים בין ישראל למדינות מרכזיות בעולם הערבי – מצרים, ירדן, ערב הסעודית, מרוקו, איחוד האמירויות הערביות ועיראק. במסגרת זו היסטורית היחסים בין ישראל לכל אחת ממדינות אלה; את הרמה הנוכחית של שיתוף הפעולה המדיני, ביטחוני, כלכלי ואזרחי עמן; את הפוטנציאל לשיתוף פעולה עתידי; ואת ההשפעה שיש לסכסוך הישראלי-פלסטיני על הקשרים של ישראל במזרח התיכון. בנוסף, קבוצת מומחים ישראלית-פלסטינית שמוביל המכון מפתחת בימים אלו הצעה לחבילה תמריצים בינלאומית לשלום. בתוך זמן קצר, זכה מיתוים להכרה כגוף מדיני פרוגרסיבי מיעץ, ונהנה מדימוי טוב ואמין בישראל, באזור, באירופה ובארה"ב.

ב. יחסי ישראל עם האזורים סביב לה: המזרח התיכון, אירופה ואגן הים התיכון

ח"כ לשעבר קסניה סבטלובה, מכון מיתוים והמכון למדיניות ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי

ישראל צועדת קדימה מבחינת ההשתלבות במזרח התיכון וישנן התפתחויות חיוביות. ביקורים של ראש הממשלה ושריו במדינות האזור, שיתופי פעולה בתחומי הביטחון, הספורט והתרבות, משלחות מישראל מבקרות במדינות ערב, ואפילו משלחות ממדינות ערב מגיעות לישראל, תחת איפול כמובן. עם זאת, אי אפשר להתכחש לכך שהנושא הפלסטיני עודנו מרכזי ומגביל את היחסים. בני השיח מעבר לגבול, כולל במצרים וירדן, מדגישים זאת שוב ושוב. ללא התקדמות רצינית במשא ומתן לשלום עם הפלסטינים, לא נגיע ליחסים נורמליים עם מדינות ערב. בינתיים, על ממשלת ישראל להשקיע אסטרטגית בחיזוק היחסים עם מצרים וירדן. יש להגדיל את הסגל הדיפלומטי הישראלי במדינות אלו ולהעניק למשרד החוץ יותר סמכויות. כבר יותר משנה לא אושר בממשלה מינויה של השגרירה הנבחרת למצרים, ואין לנו שגריר שם. יש להתאים את התנהלות המערכת הממשלתית למציאות שהשתנתה באזור ולהוציא לפועל פרויקטים שכבר התחייבו להם בפני

שכנינו. יש לתת מקום של כבוד ליחסים עם מדינות השלום ברמה הציבורית והצהרתית כאחד. לפני שבונים "מסילות לשלום" עם מדינות המפרץ וערב הסעודית, בואו נוודא שניתן להגיע לירדן בטיסה שעולה פחות מ-700 דולר. הסכם השלום עם ירדן הוא אסטרטגי ופורץ דרך, אך גם הוא מושפע מהיעדר תהליך שלום עם הפלסטינים. במסגרת הדיאלוג המדיני שקיים לאחרונה מכון מיתווים בירדן, שמענו מהצד הירדני אכזבה מרה ממצב השלום, וזאת על אף תמיכה גורפת של גורמים שונים, כולל באופוזיציה, בעצם קיומו. למעט הסוגיה הפלסטינית, אין סכסוכי עומק וסוגיות משמעותיות שבמחלוקת בין ישראל וירדן. ניתן בקלות די רבה לאתחל את מערכת היחסים בינינו. עמידתה האיתנה של ירדן על החזרת השטחים בצופר ונהריים לריבונותה אינה הדבר המרכזי בבסיס היחסים, אם כי ביטוי למצבם הרעוע בימים אלו. בזכות השלום, ישראל זכתה בביטחון אותו ביקשה לעצמה, אולם ירדן טרם זכתה בפיתוח בו היא מעוניינת. אפשר וצריך לבנות שלום שלא מבוסס רק על מפגשים בין אנשי המדים, אלא שלום הכולל יחסים דיפלומטיים ממשמעותיים יותר לצד קשרים אזרחיים מפותחים בתחומי הכלכלה והחברה.

השגריר בדימוס מיכאל הררי, מכון מיתווים ולשעבר שגריר ישראל בקפריסין

שלושה גורמים עיקריים התניעו את תהליך התגבשותו של אזור אגן הים התיכון בכלל, ושל הברית של ישראל עם המדינות ההלניות – יוון וקפריסין – בפרט: גילוי הגז הטבעי, ההתפתחויות סביב האביב הערבי והמשבר בין ישראל ותורכיה. ישראל, יוון וקפריסין זיהו את הפוטנציאל שנקרם והחלו לממשו ולבנות את משולש היחסים. במקביל להצלחת הברית הזו, קידמו יוון וקפריסין בריתות משולשות נוספות באזור, בראש וראשונה עם מצרים. התגבשות פורום הגז המזרח ים תיכוני, שהוקם בתחילת 2019 בקהיר בהובלת מצרים, היא ביטוי נוסף לתהליכי ההתגבשות שעובר מזרח אגן הים התיכון כאזור מובחן. זהו שיתוף פעולה אזורי שנולד מתוך האזור, לא מבחוץ, על בסיס אינטרסים מוחשיים, ומהווה במידה רבה מודל לחיקוי וגורם משיכה למדינות נוספות וארגונים נוספים המעוניינים להצטרף ולקחת חלק במתרחש. הברית הזאת אינה כוללת את תורכיה, אך אינה מכוונת, מבחינת ישראל, נגדה. בשנים האחרונות הלכו והתמעטו מפגשי האינטרסים בין ישראל ותורכיה, כמעט בכל נושא, הטונים החריפו והיריבות גברה. אך עם זאת, על שתי המדינות למצוא או ליצור נקודות מפגש שכאלו. הבסיס האזרחי והכלכלי ליחסים נשמר, הדיפלומטים ומערך החוץ מסייעים בינתיים בהצלחה לשמר אותם על אף חילוקי הדעות הפוליטיים, וכעת זוהי משימתו של הדרג הפוליטי לפעול ככל שניתן לטיהור האווירה, גם תחת מחלוקות מדיניות מתמשכות. ממשלת ישראל צריכה לזכור כי מצבה האסטרטגי של ישראל אינו רע וכי היא יכולה להעז יותר בניסיון לנצל הזדמנויות ולהתמודד עם אתגרים. ישראל לא צריכה להתנהל מתוך חשש ופחד. האינטרס הישראלי מחייב גם להחזיר את התהליך המדיני עם הפלסטינים למרכז השיח. גם אם הצלחת התהליך בנסיבות הקיימות קלושה, קידום תהליך מדיני משרתת את האינטרס הישראלי ומשמרת את האפשרות להתקדמות בעתיד.

דן קטריבס, יו"ר לשכת הסחר ישראל-האיחוד האירופי

בין ישראל ואירופה יש מתחים פוליטיים סביב הכיבוש, התנחלויות והיעדר תהליך שלום. ישראל משליכה את הביקורת והמתחים על מוסדות האיחוד האירופי ומתעדפת יחסים עם מדינות ספציפיות שחברות באיחוד. מקבלי ההחלטות בישראל צריכים להבין עד כמה אירופה חשובה ומשמעותית לישראל. אירופה היא שותפת הסחר הגדולה ביותר של ישראל ויש עמה רובד עשיר של הסכמים בילטרליים – דוגמת תכנית המחקר והפיתוח הורייזון 2020 ותכניות בהן מומחים אירופיים מסייעים למשרדי ממשלה ישראלים. תכנית "שמיים פתוחים" האירופית חיברה בין ישראל ואירופה באופן חסר תקדים, וקידמה את התיירות. כל זה קורה בלי הרבה רעש וחשיפה, ואולי חבל שכך. ישראל עומדת בפני הכרעה ערכית ומעשית – כיצד היא מתנהלת בתוך המשבר האירופי המורכב, אשר בא לידי ביטוי בעליית גורמים לא-ליברלים ופופוליסטים. הברקזיט הוא ביטוי מרכזי לכך, אך גם תהליכים במדינות אירופיות אחרות בהן מתחזק הימין הפופוליסטי. מבחינה מעשית, האיחוד האירופי הוא פרויקט מוצלח שהביא לשלום ולשגשוג כלכלי, וישראל צריכה לשאוף להתחבר אליו ואל ההתנהלות והשווקים הפתוחים שלו. מבחינה ערכית, אסור למדינת ישראל לחבור לכוחות האפלים באירופה מתוך ראייה קצרת טווח ואופורטוניזם טהור ואסור לה לעמוד מנגד נוכח פגיעה בזכויות אדם. ישראל צריכה לקדם את הערכים הדמוקרטיים ליברלים ולחבור לגורמים באירופה שעושים כך. זה נכון גם לפוליטיקה הישראלית בה צומחים עשבים שוטים, אשר קושרים קשרים עם עשבים שוטים במדינות אחרות בעולם. על הממשלה הבאה לפתוח דף חדש עם אירופה. יש נציבות אירופית חדשה שנבחרה לעמוד בראש האיחוד, יש פוטנציאל אדיר להמשך שיתוף הפעולה ויש לנסות ולבנות שיח חדש. ניתן וצריך גם לקדם את שיתוף הפעולה הביטחוני עם אירופה, כי הדבר מעורר עניין באיחוד, גם לאור בחינת הקמתו של ארגון ביטחוני משותף

באירופה. יש לישראל ולאירופה אינטרסים ואתגרים משותפים רבים, למשל מול הסינים וכיצד מתמודדים מול עולם חדש שנוצר, וזאת ניתן ורצוי לעשות יחד, כמי שחולקים ערכים משותפים.

ד"ר עידו זלקוביץ, מכון מיתוים וראש חטיבת לימודי המזרח התיכון במכללה האקדמית עמק יזרעאל

ללא פתרון של הסכסוך הפנים-פלסטיני בין פת"ח לחמאס, אין התכנות להתקדמות משמעותית במסלול הישראלי-פלסטיני. אי-היציבות הקיימת ברשות הפלסטינית פוגעת ביכולת לגייס לגיטימציה ברחוב הפלסטיני לתהליך שלום עם ישראל. בעוד אבו מאזן מוביל את המאבק הלאומי הפלסטיני בדרכי שלום ודיפלומטיה, ופועל להשיג הכרה בינלאומית במדינת פלסטין, שלטון החמאס בעזה הופך בחסות האלימות לגורם עמו מנהלת ישראל משא ומתן. ככל שחמאס יהפוך לשחקן מדיני לגיטימי באזור וככל שיתמקד בבניית מוסדותיה של מדינה פלסטינית עתידית ובקידום הנושא הפלסטיני בזירה הבינלאומית, הוא יאיים על תפקידו של אש"ף ויאליץ את הנהגת הרשות הפלסטינית לבחון מחדש את מקומה. סבבי האלימות בעזה מוכיחים שוב כי הסוגיה הפלסטינית היא מרכזית בזירה האזורית. במצרים, הסוגיה הפלסטינית עדיין חיה ובוטטת בשיח הציבורי, ומשפיעה רבות על התפיסה ביחס לישראל. אולם, במדינות המפרץ, הולכת ומתקבעת גישה יותר פרגמטית, אשר כבר אינה מחויבת כל כך לסוגיה הפלסטינית. למדינות המפרץ נמאס לתמוך פיננסית ברשות הפלסטינית. תמיכת מדינות ערב היא קריטית עבור הרשות הפלסטינית, והתנתקות רגשית מהפלסטינים של מדינות המפרץ, ובעיקר של התקשורת והדור הצעיר במפרץ, מאלץ אותה לבצע חשיבה מחדשת. סוגיה זו קריטית אף יותר על רקע הפיצול בין רצועת עזה והגדה המערבית ועל רקע העברת הכספים הישירה מהמפרץ לעזה – ללא מעורבות הרשות ולא תחת שליטתה. לעומת זאת, הפלסטינים שואבים אופטימיות מתהליכים המעידים על כך שהשתלבותה של ישראל במרחב הערבי עודנה מוגבלת לאור חוסר ההתקדמות בתהליך השלום. על ממשלת ישראל הבאה, על מנהיגיה, לעשות את המרחק הקצר בין ירושלים לרמאללה ולהתניע דיאלוג מחדש עם ההנהגה הפלסטינית. יש לעבור מפוליטיקה של פחד לפוליטיקה מלאה בתקווה.

ג. החתירה לשלום ישראלי-פלסטיני ומקומה במדינאות הישראלית

ד"ר ליאור להרס, מכון מיתוים והאוניברסיטה העברית

בישראל יש התנגדות לתיווך בינלאומי שאינו אמריקאי, על אף התועלת שמביא התיווך של האו"ם ומצרים במניעת הסלמות בעזה ובהגעה להבנות עם החמאס. שליח האו"ם מלדנוב מצליח לתווך היטב בין ישראל והחמאס, בעוד שליחי טראמפ עשו כמעט כל טעות אפשרית, ואיבדו את הקשר עם הצד הפלסטיני ואת היכולת לתווך. למרות זאת, התפיסה הרווחת בישראל היא שהמתווך הלגיטימי היחיד הוא הממשל האמריקאי. לאחר למעלה משנתיים של ציפיה לפרסום תכנית טראמפ, ניתן כבר להתקדם הלאה. הפלסטינים החלו לחפש מסגרת תיווך בינלאומית חדשה. הסקר השנתי של מכון מיתוים מראה שהציבור בישראל מוכן לשלב את מדינות ערב כגורם מתווך בתהליך השלום. האיחוד האירופי נמנע כיום מתיווך והתערבות בסכסוך, אבל השתלבות שלו ושל מדינות חברות בו במסגרת בינלאומית חדשה – דוגמת זו שגיבשה את הסכם הגרעין עם איראן – יכולה להיות מועילה. חשוב שממשלת ישראל הבאה תיצור מיד ערוץ ישיר עם רמאללה. המשבר הנוכחי בין ישראל וירדן מעיד עד כמה משפיע קיומו או היעדרו של ערוץ תקשורת ישיר בין המנהיגים. למנהיגים יש יכולת לשנות את השיח ולהעניק לגיטימציה לתהליך השלום. זה נעשה בעבר, וניתן וצריך לעשות זאת שוב. ניסיון העבר מראה כי לא ניתן להתקדם לשלום תוך התעלמות מחלקים נרחבים – כולל קיצונים – בשני הציבורים, ולכן יהיה צורך לבצע התאמות באופן ניהול תהליך עתידי. בשנים האחרונות, דווקא ממשלות הימין הכי קיצוניות הן אלו שקיימו משא ומתן עם החמאס. אולם, לא לשם קידום שלום אלא מתוך אינטרס משותף לנהל את הסכסוך. ממשלת נתניהו רוצה בשימור הפיצול בין עזה והגדה ולא מעוניינת להתקדם בתהליך שלום שכולל ויתורים ופגיעה בהתנחלויות, ואילו החמאס מעוניין בעיקר לשמר את כוחו ומעמדו. משא ומתן זה נשאר חסוי, והצדדים לא סיפקו לגביו דין וחשבון לציבור. ואולם, עצם הידיעה על מגעים שכאלה מכשירה את דעת הקהל לקיומו של משא ומתן מדיני עם גורמים כאלו בעתיד. הפיצול הפנים-פלסטיני מציב גם הוא מכשול משמעותי בדרך לפתרון שתי המדינות, שיש לעשות מאמץ להסירו מהדרך לשלום עתידי.

ד"ר דליה שיינדלרין, מכון מיתוים, סוקרת דעת קהל ומגזין +972

רוב יציב בציבור תומך עקרונית בשלום ובפתרון שתי המדינות, אך לא מאמין שיש סיכוי גבוה להצלחה. מתוך הייאוש, נדחקת חשיבות הנושא הישראלי-פלסטיני מהשיח הציבורי. הציבור מעדיף להתרגל למצב הקיים, שאינו נתפס כגרוע כל כך עבור ישראל. התחושה היא שהכלכלה משגשגת ויחסי החוץ מוצלחים. תחושת הביטחון הכללית, מחוץ לעוטף עזה, היא בסך הכל בסדר ולכן אין תחושת דחיפות לשנות את המצב הקיים. אולם, המציאות בשטח משתנה ואין שמירה על הסטטוס קו. תוך כדי ניהול הסכסוך, ישראל מקדמת סיפוח זוחל, והדבר זוכה לתמיכה לא מבוטלת בציבור. תגובת הקהילה הבינלאומית לכך היא מדודה, אולם ככל שתהליך הסיפוח יקבל יותר פומביות ויתרחש בצורה מוחשית יותר, כך גם הקהילה הבינלאומית תדרש להגיב בצורה חריפה יותר. מעבר לסיפוח גלוי ורשמי טומן בחובו הזדמנות גם למי שתומך בקיומה של מדינה אחת שווינית, דו-לאומית, בין הים לנהר. סיפוח יוצר יחידה פוליטית אחת, ובעקבותיו – כפי שמראים סכסוכים אחרים – יורד הלחץ הבינלאומי לביסוסן של שתי מדינות והשיח עובר להתמקד בהבטחת זכויות אדם ואזרח. הדרישה לזכויות אלו מביאה בדרך כלל את הקהילה הבינלאומית למעורבות רבה יותר, ועל כן הלחץ על ישראל צפוי להתגבר. אולם, רוב הישראלים והפלסטינים לא מעוניינים במדינה אחת. המחקר ההשוואתי מראה כי סיפוח זוחל לא מביא להתנגדות בינלאומית יעילה. לכן, מי שמעוניין לעצור את הסיפוח, אל לו לתלות תקוות בקהילה הבינלאומית, אלא לפעול מתוך החברה הישראלית. למנהיגות יש יכולת לבסס לגיטימציה לתהליך השלום. הציבור הוא רציונלי והוא גם יכול לשנות את עמדתו. ניתן להקל את המצב בעזה, לאפשר לפלסטינים בגדה לחיות בצורה חופשית יותר, לתמוך בחברה הפלסטינית המתגבשת ולחזק את הכוחות הפוליטיים המתונים. אלו הם חלק מהצעדים שישראל יכולה לבצע בשיתוף עם הפלסטינים, כדי לחזק את הדמוקרטיה הפלסטינית, כמרכיב חשוב ביחסים שישררו בין המדינות לעת שלום.

כמאל עלי-חסאן, מכון מיתוים והאוניברסיטה הפתוחה

לא ניתן לנתק בין מה שקורה בתוך המדינה, לבין מערכת יחסי החוץ שלה. התנהלות מדינת ישראל כלפי אזרחיה הערבים – היעדר השוויון והדמוקרטיה, אי-השוויון והאפליה, משתקפים בהתנהלותה בזירה הבינלאומית, וזו אחת ההחמצות הגדולות ביותר של מדינת ישראל. הערבים בישראל נדחקים החוצה וחוק הלאום הגביר זאת. גם בימים אלו מתקיים מסע דה-לגיטימציה נרחב כלפי הציבור הערבי. ואולם, האוכלוסייה הפלסטינית בישראל הוכיחה לאורך השנים את נאמנותה למדינה, וכיום הרשימה המשותפת – במהלך היסטורי – מושיטה יד ומבקשת להיות שותפה מלאה. בינתיים, אין בממשלת ישראל מי שמושיט יד בחזרה, להיפך. יש לשנות זאת, ולהתחיל קודם כל במישור החינוכי – לבסס מערכת ערכים משותפת ומערכת חינוך ממלכתית משותפת, במקום המשך קיומן של מערכות נפרדות לערבים, לדתיים, לחרדים ולחילוניים, שרק יוצרות ריחוק בין האוכלוסיות. המרכיב ההכרחי השני הוא מנהיגות ישראלית אמיצה החותרת לשלום עם הפלסטינים. הענקת שוויון וזכויות דמוקרטיות מלאות למיעוט הערבי, יאפשרו לערבים בישראל למלא תפקיד משמעותי יותר בתוך המדינה, אבל גם בעיצוב יחסיה עם האזור ובקידום שלום. חלק מהזהות הערבית-ישראלית הוא החיים המשותפים עם היהודים, במדינה שהרוב בה הוא יהודי. אזרחי ישראל הערבים יודעים לפעול במקביל במסגרת ההזדהות שלהם עם עמם הפלסטיני ובמסגרת המדינה וחוקיה. ראשית שנות ה-90 הן דוגמה לאופן בו תחת מנהיג שחתר לשלום, חל שינוי מהותי במעמד ובתפיסתם של הערבים בישראל, ונוצרה ההזדמנות עבורם למלא תפקיד מרכזי בשיח המשותף בתוך מדינת ישראל ובינה לבין סביבתה. על הממשלה הבאה לפעול לקידום הערבים הישראלים במדינתם. בתורם, יוכלו אזרחי ישראל הערבים למלא תפקיד בפיתוח ובניית שותפויות ייחודיות וחשובות בין מדינתם ישראל לבין הפלסטינים ובין ישראל למדינות האזור, ואף לסייע למדינות אחרות בקידום תהליכי שלום אזוריים על רקע ניסיונם וחוויותם המשותפת במדינת ישראל.

נדב תמיר, מכון מיתוים ולשעבר דיפלומט והיועץ המדיני לנשיא פרס

בישראל קיים פער בלתי נסבל בין אנשי המקצוע המבינים כי נושא השלום והדיפלומטיה המדינית הם שצריכים לעמוד בראש סדר העדיפויות והשיח הציבורי, לבין דעת הקהל הרואה בזה נושא זניח. הפוליטיקאים נגררים אחר דעת הקהל במקום להראות מנהיגות, ומתרחקים מהעיסוק בנושא. ישראל, למרות היותה מעצמה אזורית, מתנהגת כמדינה במאבק הישרדותי. בעוד האתגרים המרכזיים של המדינה נמצאים בתחום הדיפלומטי והעוצמה הרכה, הפוליטיקאים מציגים את האתגרים בעיקר דרך הפריזמה הצבאית, וזאת כאשר אין פתרון צבאי לבעיות היסוד עמן מתמודדת ישראל. הפוליטיקאים בישראל משתמשים בהפחדה כדי לצבור

עוצמה פוליטית, במקום לעורר חזון ותקווה, והם כושלים גם בדחיקת הקשר עם יהדות התפוצות. שיקולים פוליטיים זוכים לבולטות גבוהה יותר על חשבון הקשר עם יהדות התפוצות. בכך, חוטאת ישראל לתפקידה כמדינת העם היהודי. מדינת ישראל לא צריכה לראות ביהדות התפוצות רק כספומט, לובי פוליטי ומאגר עולים. זו לא הדרך לתקשר עם מי שהמדינה רואה כחלק אינטגרלי מהפרויקט הלאומי שלה. יש להזמין ולשמח על מעורבותם והתעניינותם של יהודים מהתפוצות בישראל. הפוליטיקאים הישראלים מתרחקים מערכי הדמוקרטיה הליברלית, שהם גם הערכים שמאפיינים את רוב **יהדות התפוצות**, ומעדיפים בריתות עם מנהיגים פופוליסטים בשל שיקולים קצרי טווח. בכך הם חוטאים לערכים שניסחו מקימי המדינה במגילת העצמאות, וגם לייעודה של ישראל כמדינת העם היהודי. הדיון על הקשר עם יהודי ארה"ב שזור בדיון הפנימי על מקומו של המיעוט הערבי בישראל. עבור יהדות ארה"ב, התביעה לשוויון זכויות של הערבים בישראל היא תביעה בסיסית, והיא מקבילה לדרישה לשוויון הזכויות שהם מבקשים לראות בארה"ב עצמה. יש משהו צבוע בביקורת המופנית בישראל כלפי אזרחי ישראל הערבים על הזדהותם עם אחיהם הפלסטינים, לצד הבקשה של ישראל מהיהודים בארה"ב להזדהות עם ישראל. למרות הכל, יש מקום לאופטימיות. יש מרכיבים רבים המאפשרים את קידום פתרון שתי המדינות לשני עמים, דוגמת יוזמת השלום הערבית, ומה שדרוש זה שינוי מנהיגותי. מנהיג חדש יוכל להוביל את ישראל, ואת הפלסטינים, אל עבר נתיב חדש, שגם יציל את החזון הציוני ליברלי.

ד. נאומים מרכזיים

ח"כ יאיר לפיד, כחול לבן ויו"ר יש עתיד

בישראל אין כיום הסכמה בנוגע לסיפור ההיסטורי שלנו ופרשנותו, כמו גם בנוגע לעובדות הפשוטות של מציאות החיים כאן. זה מונע את קיומו של דיון כלכלי, חברתי או מדיני אמיתי. אנשים מתנגדים לקבל עובדות שאינן תואמות את עמדתם הפוליטית. המודל של המידע והתקשורת האובייקטיביים, מתפורר. לכן, העוצמה הפוליטית היום היא לא לשלוט על האמת, אלא לשלוט גם על השקר. תהליך זה מתפשט גם לזירת יחסי החוץ. הממשלה היוצאת ויתרה למעשה על קשרים עם גורמים שאינם תומכים במדיניותה – דוגמת האיחוד האירופי, המפלגה הדמוקרטית בארה"ב והמוסדות הבינלאומיים – ופנתה לחזק קשרים רק עם מי שנתפס בצד שלה. ריסוק משרד החוץ מבטא גם הוא את התהליך הזה. היעדר ההסכמה על העובדות והעדר הדיון על מה צריך לקרות, פוגע בסופו של דבר בביטחון הלאומי. למשל, לא התקיים דיון בשאלה האם ניתן להפריד את הבעיה האיראנית מהבעיה הפלסטינית. אם המטרה היא למנוע מאיראן יכולת גרעינית והגמוניה אזורית, יש להביא לחילופי שלטון באיראן, אין ספק שזה עובר דרך הקמת קואליציה אזורית רחבה – המפעילה לחץ כלכלי, מדיני וצבאי מתמיד על איראן. האם ניתן בתנאים הנוכחיים לגייס לשם כך את הרחוב הסעודי, הקונגרס האמריקאי, יהדות ארה"ב, האיחוד האירופי הכסף של מדינות המפרץ והמוסדות הבינלאומיים? ראש הממשלה היוצא נתניהו אומר שכן. אני אומר שלא. רוב גורמי הביטחון אומרים שלא. נתניהו נמנע ממשא ומתן עם הפלסטינים ומעמיד פנים שאין קשר בין הדברים, אבל פריצת הדרך בנושא האיראני תלויה בעניין הפלסטיני. צריך לפעול לקידום הסדר המדיני עם הפלסטינים, אבל רק כחלק מדיון אזורי. כרגע, הדיון הזה בכלל לא מתקיים. ישראל פועלת היום בלי שהגדירה לעצמה מטרות ובלי לשאול איפה היא רוצה להיות בעוד חמש שנים או עשר שנים. בשביל להגדיר מטרות, צריך לעשות דברים לא נעימים. להודות בטעויות של העבר. להכיר בקיומן של בעיות בהווה. להסביר לאנשים מה ידרוש מהם. לא רק להבטיח להם דברים, להגיד להם שהם יצטרכו לעשות מאמץ, להציג את המורכבות, ולבנות סדר עדיפויות שככל הנראה לא כולם יאהבו.

סוזנה טרסטל, הנציגה המיוחדת של האיחוד האירופי לתהליך השלום

שלום ישראלי-פלסטיני הוא הכרחי, וגם אפשרי. האיחוד האירופי ממשיך להיות מחוייב לביטחון ישראל, לקידום סיום הסכסוך ולתמיכה בהסכם שלום. התקדמות במאמצי השלום תוביל לביטחון רב יותר, ואסטרטגיית ניהול הסכסוך אינה מספיקה לשם כך. ישראל ואירופה הן שותפות סחר חשובות, ואירופה משקיעה במקביל רבות בבניית תשתית למדינה פלסטינית דמוקרטית, שומרת חוק, חותרת לשלום, יציבה ובת קיימא שתתקיים לצד מדינת ישראל. אם לא ניתן להקים מדינה שכזו, אז גם פתרון שתי המדינות קורס. רוב הציבור הישראלי והפלסטיני תומכים בפתרון זה. התמיכה האירופית מונעת את קריסת הרשות ואת המשבר ההומניטרי בעזה, מצמצמת את האלימות ומשאירה את פתרון שתי המדינות בחיים. האיחוד האירופי הניח כבר ב-2013 הצעה לישראל ולפלסטינים לכונן שותפות מועדפת מיוחדת שתגביר לעת שלום את הגישה

לשווקים ואת שיתוף הפעולה בשלל תחומי החיים. זהו תמריץ להתקדם להסדר קבע, והוא עדיין מונח על השולחן. בכל הקשור לתיווך לשלום, נכון לרגע זה ממתין האיחוד האירופי להנחת ההצעה האמריקאית לתהליך השלום, ומדגיש כי כל הצעה שכזו צריכה להיות מעוגנת בהחלטות מועצת הביטחון והדין הבינלאומי. בית המשפט האירופי אישר את המדיניות הקיימת של האיחוד האירופי בנוגע לסימון מוצרים מההתנחלויות. מבחינת האיחוד האירופי, ישראל מתקיימת בגבולות 1967 וההתנחלויות הן במעמד שונה. ההסכמים בין ישראל והאיחוד לא חלים על מוצרים שמגיעים מחוץ לישראל שבגבולות 1967. ההחלטה של בית המשפט אינה חרם ואינה BDS, למרות שבישראל יש מי שמתייחסים אליה ככזו. מחויבות האיחוד האירופי לביטחונה של ישראל לא תיפסק עם השגת פתרון שתי המדינות. אנו יודעים שגם לאחר מכן יהיו איומים נוספים על ביטחונה של ישראל, אולם ישראל תהיה אז במצב אזורי ובינלאומי טוב יותר על מנת להתמודד עמם. אנו מאמינים כי נורמליזציה עם העולם הערבי חשובה עבור ישראל, ואנחנו כבר מסייעים בקידום קשרים אזוריים. בדרך לשלום, אתם יכולים לסמוך על המחויבות והתמיכה שלנו באיחוד האירופי.